

átváltozik: a Tiszt lesz belőle.” Talán már ekkor megérzi, hogy a színész az, akinek másmilyen az idegrendszere, mint a többi embernek; szabálytalanok a színészek, ezért képesek arra, hogy „megszóltatassák Gloster kettős fájdalmát, Kent kéjes haragját, Edgar színlelt őrültségét, Regan démoni gonoszságát”.

Ám a művészet más is, több is ennél, közelebb van az élethez, mint azt a művészi ki-tárulkozáshoz, önkifejezéshez nélkülözhetetlenül szükséges rendkívüli belső állapot alapján gondolhatnánk. A színház és az élet között, Bergman szerint, összekötő kapocs a szeretet, amelynek mindkettőt alapfokon jellemeznie kell. A művészet taníthat meg bennünket arra, hogy a „szeretet a legfőbb jó az életben”. Színész pedig senki sem lehet anélkül, hogy ne tudná, ne érezné, hogy bár szeretet nélküli színház is van, de ez „nem él, nem lélegzik”. Nem csupán tetszetős freudista játék azt állítani, hogy Bergman azért lett művész, menekült a művészethez, mert benne felismerte, megtalálta az annyira vá-gyott, de hiányzó szeretetet. Számára valóban a művészet pótolja az életet, a másik embert. „A színész – írja – legfontosabb feladata tudvalevőleg az, hogy összehangolja játé-kát a másik színész játékával.” A színjátszás tehát két ember találkozása, egymást felté-telező, teremtő azonosulása: „Ahol nincs *te*, ott nincs *én* se.” De hol van, tehetjük fel ezek után, ismervé Bergman alaptervékenységét, a kérdést, ebben a viszonyrendszerben a rendező? Ő az irányító, az ő segítségével jön, jöhet létre a kapcsolat színész és színész, előadás és közönség, művészet és élet között. Mégsem kell arra gondolni, hogy a szín-házcsinálás (próba, előadás) a „rendező és a színész magánterápiája”. Legalábbis Berg-mannál nem. Nem is lehet, hiszen a cél a végtelenség megközelítése.

GEROLD László

HELYTÖRTÉNETI BIBLIOGRÁFIA – ÚTMUTATÓUL

Szentgyörgyi István–Eva Bažant–Nevenka Bašić Palković: *Subotička bibliografija – Szabadka bibliográfiája 1764–1869*. Szabadka, Monográfia; 1988

A múlt iránti adósságaink közé tartozik többek között az olyan helytörténeti kiad-ványok megjelentetése, mint ez a szabadkai, amely 326 régi kiadvánnyal ismerteti meg az utókort. Ismeretes, hogy Szabadkán 1844-ig nem volt nyomda, amikor is Bitterman Károly kapott nyomdaalapítási engedélyt a városban. A kötet adatai azonban arról ta-núskodnak, hogy nyolcvan évvel a nyomdaalapítás előtt is már megjelentek szabadkai vonatkozású, Szegeden, Bécsben, Pesten nyomtatott kötetek. Hogy ezekről értesülünk, az a kutatók alaposágát dicséri, mert az ilyen helytörténeti bibliográfiák esetében álta-lános gyakorlat, hogy csak a helyben megjelent kiadványokat veszik fel, így készült nem-rég Pancsova és Eszék bibliográfiája is. A felvett legrégebb kiadvány 1764-ből száрма-zik, szerb nyelvű és vallási tematikájú szentek és vértanúk életéről szóló példabeszédek-ből állt össze, szerzője Đuro Rapić gradiškai ferences rendi barát. A kötet a szabadkai Városi Könyvtár régi és ritka könyvek gyűjteményében található. Az első magyar nyelvű kiadvány 1819-ben látott napvilágot. Dubecz Tamás írta, és alkalmi jellegű: *Fő-tisztelendő Fejér György Ó Nagyságának pásztori dalban foglaltatott alázatos üdvözlé-lése*. A helyi nyomda felállításáig a könyvkiadás alkalmi. Az átlagosan évi egy kiadvány is

ezt biztosítja. A Bittermann Nyomda beindulásával fellendült a könyvkiadás. Feltehetőleg sok olyan aprónyomtatvány is készült, amelyről ma már nincs tudomásunk. A szabadkai nyomdában készült kiadványok közül érdemes kiemelni az 1845-ös *Játék színi zsebkönyvet*, amellyel Csengeri Pál és Szántó István, a Magyar Játékszín rendes tagjai tisztelegnek a pártfogó tagok előtt. Az egyesületek, társaságok pl. a Lóverseny Társaság, feltehetően annak köszönve, hogy kellő anyagi támogatásban részesültek, különböző kiadványokat jelentettek meg. Érdemes odafigyelni a kor politikai helyzetét taglaló könyvekre is. Találunk uralkodókat dicsőítő írásokat, de Szabadkán jelent meg 1865-ben Popovich Milos *A nemzetiségi kérdés Magyarországon szerb szempontból* c. könyve is, magyarrá fordította és az előszót írta Sárcevic Ambrus.

Nagyon helyesen, külön fejezetben kaptak helyet az iskolai értesítők, amelyek – mivel Szabadka fontos iskolai központ volt – jelentősége semmiképpen sem elhanyagolható. Az első 1793-ban jelent meg, de előkerültek az 1820-as évek közepétől megjelent füzetek is. Feltételezhető, hogy a gimnázium 1810-től (ekkori a legrégebbi értesítő) minden évben kiadta évkönyvét. Szabadkán nyomták a bajai gimnázium értesítőit is.

A naptárak, kalendáriumok megjelenése a bibliográfia szerint 1847-re tehető, ugyanis akkor jött ki az első ismert kalendárium *Szabadkai naptár vagy közhasznú kalendárium a két magyar haza számára* címmel. Több magyar nyelvű naptár megjelenéséről, sajnos, nem értesülünk. Nem volt? Szerepel a kötetben több bunyevác illetve vallási jellegű kiadvány leírása (pl. *Crkveni narodni kalendar za godinu 1850* stb.)

Az újságok megjelenése és széles körű elterjedése a XIX. század végére tehető, így természetes, hogy csupán három lap megjelenéséről tudósít a bibliográfia, azok közül is kettő – a magyar nyelvű – rövid életű, mivel az 1848–49-es szabadságharc idején jelent meg, míg a harmadik, a *Ljubav* című az 1860-as években látott napvilágot, ebből a kutatók csupán egy példányt találtak meg, érdekessége, hogy kéziratos.

Szólni kell a könyv tipográfiájáról és szerkesztéséről is. Talán nem a legszerencsésebb megoldás a kéthasábos szedés, de a hely kihasználása szempontjából igazolt. Jó, hogy a nyomda, a szabadkai Minerva maximális pontosságra törekedett, és nem jelentett problémát a sokfajta betűtípus sem. A tulajdonképpeni bibliográfiai leírástól jól elkülönülnek a különböző évszámok, sorszámok és egyéb adatok. A szerkesztést dicséri a fontosnak vélt kiadványok reprodukcióinak ügyes, megfelelő elhelyezése, ami nem általános gyakorlat. Más kiadványok esetében sokszor látunk vizuális és használhatósági szempontból igen szerencsétlen megoldásokat.

Külön kiemelés érdemel a gondos név- és címmutató, az írásmód szerinti mutatók (cirill és gót betűsökre vonatkoztatva), a kiadványok nyelvi megoszlásának mutatója, a nyomdák jegyzéke és az évenkénti statisztikai kimutatás.

Fontos és nélkülözhetetlen bibliográfiai sorozat első kötetéről van szó, amelyet hamarosan követni fog az 1870–1918-at felölelő következő, illetve az 1918–1944-et tartalmazó harmadik rész. A bibliográfiában szereplő kiadványok megtalálhatók a szabadkai Városi Könyvtár állományában, ha nem eredeti példányban, akkor fénymásolatban. Talán nem ártott volna a raktári jelzeteket is feltüntetni, ezek hiánya azonban nem sokat von a kiadvány jelentőségéből.